

21 Қылмыстылықтың әлеуметтік себептілігі

Ерекшеліктері

Криминология ғылымы қылмыстылықтың әлеуметтік және тарихи себептілігін басты фактор ретінде қарастырады.

Әлеуметтік қатынастар алуан түрлі және кешенді болып келеді. Олар макро- және микродеңгейде көрініс береді.

Макродеңгейдегі қатынастар - адамның қоғам және мемлекетпен қатынасы, өндірістік қатынастар, оның әлеуметтік жағдайын көрсететін қатынастар. Адам құқықтарын дөрекі түрде бұзатын қоғамда қылмыстылық тез әрі шиеленіскен түрде өрши түседі

Микродеңгейдегі қатынастар - отбасындағы, жақын адамдар мен таныстар арасындағы қатынастарды қамтитын алуан сипаттағы тұлғааралық қатынастар. Бұл арада адамдардың мүдделерінің, қажеттіліктерінің қақтығысы жиі орын алады, кейде олар шиеленісті жағдайға соғып, қылмыстылыққа ықпал етеді және итермелейді

Бөлу және алмасу саласындағы криминогенді аспектілер

Қоғамдық игіліктерді **бөлу саласындағы қатынастар** қоғамдық қатынастар жүйесінде елеулі маңызға ие болады. Олар қоғамның дамуының барлық салаларына ықпал ете отырып, қоғамның әлеуметтік-психологиялық жай-күйінің қалыптасуына, адамдардың құндылықтар жүйесіндегі бағыт-бағдарына, олардың мінез-құлықтары мен әрекеттеріне елеулі түрде әсер етеді.

Алмасу саласындағы криминогенді салдарлар халықтың табысы мен оларды тұтыну тауарларымен нақты қамтамасыз ету мүмкіндігі арасындағы қатынастар туралы шынайы көріністерге кері әсерін тигізеді, аұша қаражаттарының айналымы саласында заңсыздықтардың орын алуына жағдай жасайды. Мұның бәрі қылмыстылықтың күшеюіне алып келеді.

Халықтың мәдени-тұрмыстық өміріндегі айырмашылықтардың криминогенді аспектілері

Криминологиялық мағынада үлкен маңызға ие болатын тұлғаның мәдени деңгейінің сипаттамасы

- білімі, еңбекті және бос уақытты ұйымдастыруда интеллектуалдық формаларға жүгінуі;
- өмірдегі құндылықтар туралы білімі мен көзқарастарын жетілдіруге ұмтылысы;
- тұлға мен оның айналасындағылардың рухани құндылықтарының мазмұны (идеалы, стандарттар, үлгілер т.б.)
- мәдени-саяси мазмұндағы мәліметтерінің сипаты (баспасөз, радио мен теледидар, кино, театр);
- тұлғааралық қатынастардағы этика;
- адамгершілік және құқықтық сана деңгейі

Адам өмірінің криминогенді қырларын танып-білуде оның **тұрмысы** да есепке алынады. Тұрмыс ретінде өндірістік, қоғамдық-саяси өмірден және ұйымдастырылған әлеуметтік тіршіліктен тысқары жатқан барлық қатынастар түсініледі. Тұрмыстық жағдайдың криминогенді салдарларын тіршілік етудің жалпы әлеуметтік-экономикалық, материалдық және рухани шарттарымен тығыз байланыста қарастыру қажет.

Еңбек етудің шарттары, түрлері, нысандарындағы айырмашылықтардың криминогенді аспектілері

Еңбек етудің мазмұны мен шарттарындағы адами факторлардың ролі мен маңызын төмендетуге бағытталған кез-келген диспропорция тұлғаға криминогенді сипатта ықпал етуге қабілетті

Еңбек етудің **әлеуметтік-экономикалық** мазмұны

Еңбек ету жүзеге асырылатын қоғамдық қатынастармен сипатталады. Олар келесі негізгі байланыстардан құралады: өндіріс құралдарымен жұмыс жасау; тұлға еңбегінің жалпы қоғамның еңбегімен байланысы; жұмысшы мақсатының қоғамдық өндірістің мақсаттарымен байланысы.

Криминологиялық талдау жүргізу кезінде ескеретін **еңбек ету шарттары**

- еңбек процессін ұйымдастыру;
- біліктілікті немесе кәсіби шеберлікті арттыру мүмкіндігі (немесе оның болмауы);
- еңбектің ауыр болуы және ондағы психологиялық қысымдар;
- санитарлық-гигиеналық, эстетикалық және мәдени-тұрмыстық шарттар;
- ұжымдағы әлеуметтік-психологиялық жай-күй;
- әкімшілік және басшылықпен қатынастар;
- жұмыс орнына жетуге кететін уақыт.

Саяси қайшылықтар мен әлеуметтік тұрақсыздық

Саяси плюрализм бәсекелес идеялар мен партиялардың болуын талап етеді. Бірақ, саяси қайшылықтардың шиеленісуі криминогенді ситуацияға ықпал етеді, қалпына келмейтін жағымсыз зардаптарға соқтыруы мүмкін.

Қазіргі уақыттағы саяси тұрақсыздықты туындап жатқан жаңа қоғамдық күштердің қуатының әлсіздігі шиеленстіре түседі

Бірақ даму үстіндегі демократиялық қоғам реформалар жүргізу, өзінің саяси және құқықтық мәдениетін арттыру бағытында қызмет ететін қоғамдық қозғалыстарға дем беруі тиіс

Шаруашылық жүйесіндегі олқылықтар

```
graph TD; A[Шаруашылық жүйесіндегі олқылықтар] --> B[Шаруашылық жүргізу және сауда-саттық саласындағы кемшіліктер елеулі маңызға ие болып, қылмыстылықтың тұрақты деңгейде сақталуына және оның өсуіне ыңғайлы жағдайлар туындатуда. Шаруашылық жүйесінің бұзылуы, қаржы және сауда-саттық саласындағы теріс тенденциялар қылмыстылық детерминанттары шеңберін кеңейтеді.]; A --> C[Нарықтық қатынастар және еркін кәсіпкерлік қызмет жағдайында криминогенді факторлардың әсерінен арыла алмаймыз, ал шаруашылық жүргізудің кейбір салаларында қылмыстылық деңгейі көтеріледі деп болжам жасауға болады. Нарық саласында бірізділіктің болмауы өндірісті ынталандырумен қатар, жағымсыз әрекеттер мен алаяқтық үшін қолайлы жағдайлар туындатуға қабілетті];
```

Шаруашылық жүргізу және сауда-саттық саласындағы кемшіліктер елеулі маңызға ие болып, қылмыстылықтың тұрақты деңгейде сақталуына және оның өсуіне ыңғайлы жағдайлар туындатуда. Шаруашылық жүйесінің бұзылуы, қаржы және сауда-саттық саласындағы теріс тенденциялар қылмыстылық детерминанттары шеңберін кеңейтеді.

Нарықтық қатынастар және еркін кәсіпкерлік қызмет жағдайында криминогенді факторлардың әсерінен арыла алмаймыз, ал шаруашылық жүргізудің кейбір салаларында қылмыстылық деңгейі көтеріледі деп болжам жасауға болады. Нарық саласында бірізділіктің болмауы өндірісті ынталандырумен қатар, жағымсыз әрекеттер мен алаяқтық үшін қолайлы жағдайлар туындатуға қабілетті

Алдын алу жұмыстары тиімділігінің жеткіліксіздігі

Құқық бұзушылықтардың алдын алу - мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдардың, сонымен бірге жекелеген азаматтардың құқық бұзушылықтардың себептері мен шарттарын анықтау, жою немесе залалсыздандыру бойынша және құқық бұзушылыққа бейім тұлғаларға жағымды ықпал етудегі әлеуметтік-құқықтық қызметі

- Қылмыстық құқық бұзушылықтардың **алдын алу жұмыстары** қылмыстылықпен күресудің негізгі бағыты болып табылады. Сондықтан бұл қызмет елеулі ресурстарды қажет етеді (ең алдымен жоғары білікті кадрлар, материалдық және қаржылық қамтамасыз ету, арнайы техникалық құралдар және әлеуметтік-құқықтық қорғау);
- Көп жағдайда алдын алу жұмыстарының **елеулі кемшілігі** болып оның атүсті, формальді түрде жүргізілуі саналады. Бұл, әсіресе жеке адамға қатысты алдын алу жұмыстарында көзге ұрынады.
- Осы қызметті жүзеге асырудың **құқықтық механизмі** қылмыстық жолға түсуден сақтандыратын ықпал ету шараларының жеке алдын алу жұмыстары идеясының мәнін теріске шығаратын кейбір шешімдердің қабылдануын жоққа шығармайды.